

Bibliotecarul, anonim organizator al universului cunoașterii

1. Introducere

Ce înseamnă profesia de bibliotecar în secolul 21? Aproape nimic din ceea ce însemna acum un secol, sau poate chiar mai puțin de un secol. Noile tehnologii și inițiativele digitale din ce în ce mai prezente în biblioteci impun o reconsiderare a profesiei de bibliotecar, ele afectând comunitatea bibliotecară pretutindeni. De la biblioteca școlară care a primit o donație de cărți dar și un calculator pentru a-și configura o bază de date pe care s-o „umple” cu colecțiile bibliotecii, până la Library of Congress, unde au loc schimbări majore de structură a personalului din cauza digitizării, implementarea noilor tehnologii impune procese complicate de adaptare, acumulare de cunoștințe și abilități noi, sentimente de o diversitate mergând de la frustrare la bucurie, de la disperare la mândrie.

Michel Melot (2004) îl consideră pe bibliotecar un înțelept sau un savant care a înțeles cu modestie măsura imensității fluxului de publicații care își găsesc locul într-o bibliotecă, sub toate formele acestora, materiale sau imateriale. Efortul de luciditate și de ordonare, spune Melot, referindu-se, printre altele, la activitatea de clasificare, îl apropie pe bibliotecar de botanist sau de astronom. În sprijinul ideii sale Melot îl citează pe Alberto Manguel¹ care îl numește pe bibliotecar „organizatorul universului”.

Impactul noilor tehnologii asupra bibliotecarului este o altă fațetă a acestei lucrări. Accentul crescând asupra inițiativelor digitale în biblioteci obligă la schimbări structurale profunde în rândul personalului de la Library of Congress, după cum rezultă dintr-o comunicare făcută pe lista de discuții *biblos* de Hermina Angelescu. Într-un articol recent postat pe website-ul *Government Executive* magazine, Bill Ayers, director de resurse umane la Library of Congress, afirma că 200 de angajați au beneficiat de o primă de pensionare la cerere pentru bibliotecarii care se simțeau foarte confortabil cu cunoștințele de biblioteconomie tradițională și au ales să nu mai facă eforturi pentru acumularea de cunoștințe despre noile tehnologii. Terry Bickham, responsabil cu instruirea profesională, vorbea despre inițiativa de transformare a forței de muncă în sprijinul angajaților care doresc să-și actualizeze abilitățile profesionale, concomitent cu atragerea unor noi angajați cu abilități compatibile cu era digitală. Etapele de început ale programului se concentrează asupra posibilităților de dezvoltare profesională a angajaților vechi; după ce biblioteca își va regândi serviciile, se vor face noi angajări, astfel încât abilitățile profesionale ale noilor angajați să nu depășească nivelul serviciilor oferite în prezent de bibliotecă.

2. Bibliotecarul și fișele de catalog

Procesul de introducere a automatizării în bibliotecă a avut consecințe uneori neașteptate, impactul noilor tehnologii fiind deosebit de puternic asupra personalului bibliotecii indiferent de localizare. Exemplul de mai jos este relevant.

¹ Alberto Manguel este scriitorul argentinian care, adolescent fiind, a fost invitat de Jorge Luis Borges să-i citească, acasă la acesta, timp de mai mulți ani. În urma experienței trăite, Manguel a devenit cunoscut pentru cărți precum „History of Reading”, „With Borges” sau „A Reading Diary”.

River Bend in transition (1987) este o colecție de studii de caz ce reflectă modul în care s-a făcut trecerea de la biblioteca publică tradițională la biblioteca automatizată în orașul River Bend din Statele Unite. Unul dintre aceste studii, intitulat "Pune-o la loc cum a fost", parafrazând un citat din *Alice în Țara Minunilor* care spune că trebuie să alergi mult pentru a rămâne în același loc, relatează despre nemulțumirea unei bibliotecare față de noua ipostază pe care trebuie s-o adopte după automatizarea bibliotecii. Necazul lui Shelley este datorat faptului că a trebuit să renunțe la munca ei de dactilografie a fișelor dimineața, combinată cu intercalarea lor în catalogul principal după-amiaza, chiar dacă nu era cea mai fascinantă muncă din lume. Dactilografia fișele pentru cărțile noi și schimba cotele pentru cele vechi. Nu se plictisea pentru că mai schimba o vorbă cu colegele ei Marie și Karen, iar timpul trecea mai repede. După prânz venea partea cea mai plăcută a zilei, când lua câte o cutie de fișe pentru a le intercala în catalog. Acolo mai venea câte un cititor și o întreba câte ceva; uneori le răspundea ea însăși, alteori îi trimitea la Referințe. Se simțea importantă și utilă și-i făcea plăcere.

După automatizarea bibliotecii, Shelley stă într-un pătrat în care e așezat computerul și introduce date de catalogare toată ziua. Pentru că Marie și Karen fac același lucru nici nu mai poate măcar discuta cu ele din cauza pereților despărțitori din jurul fiecăreia. Nu termină niciodată treaba. Nu mai poate vorbi cu alte colege fără să părăsească biroul și nu mai are motiv să meargă sus, unde putea întâlni oameni. La întrebarea "ce-i de făcut?", Shelly răspunde că ar trebui admis că experimentul a dat greș și să se revină la vechea situație. Ea adaugă la argumentele sale nemulțumirile colegelor ei care, de teama de a nu fi concediate, nu spun cât sunt de nefericite.

Pasul înapoi, în trecut, nu este însă admis de conducerea bibliotecii care îi sugerează să facă o cerere pentru schimbarea locului de muncă la Serviciul de Împrumut, dacă ține să aibă relații cu publicul.

Situația relatată în acest studiu de caz nu le este deloc străină bibliotecarilor care au trăit perioada de tranziție de la metodele tradiționale la cele automatizate în activitățile de bibliotecă. Începutul anilor 90 au fost marcați de o teribilă fluctuație de personal, cele mai des întâlnite fiind situațiile în care bibliotecari vechi, cu experiență îndelungată, au fost nevoiți să părăsească biblioteca pentru că nu s-au putut adapta noilor tehnici de lucru.

Procesul de comutare între tehnicile de prelucrare a documentelor din regim tradițional în regim automatizat presupunea, pe lângă însușirea unor abilități noi – dactilografierea a devenit obligatorie pentru toți bibliotecarii – lărgirea cunoștințelor din domeniul accesului la informație. Dintr-o dată metodele de regăsire a informației s-au îmbogățit, bibliotecarul a început să se gândească mai puțin la modalitățile prin care el însuși găsește informația, acordând din ce în ce mai mare atenție utilizatorului, denumit astfel datorită diversificării serviciilor de bibliotecă ce depășesc sfera exclusivă a lecturii.

Nu numai tehnicile de lucru se schimbă ci și regulile de catalogare și indexare. Dacă în catalogul tradițional era foarte normal să găsești fișe de trimitere de tipul

China

vezi:

ZHONGGUO

sau

Ungaria

vezi:

MAGYARORSZAG

în care este vizibilă preferința pentru denumirea geografică în limba țării de origine, în catalogul automatizat tendința este de a se renunța la această regulă în favoarea denumirii celei mai des întâlnite, în limba catalogului.

În fine, regula formei autorizate pentru nume geografice în limba țării de origine dădea bătăi de cap bibliotecarului dar în aceeași măsură și utilizatorului, fără îndoială. Standardele de transliterație ale caracterelor altfel decât latine, care figurau în titlurile din fișele auxiliare de titlu, sau în auxiliarele de coautor, deși întotdeauna însoțite de trimeri, erau alt motiv de oarecare derută a utilizatorului care avea nevoie de indicațiile experte ale bibliotecarului pentru a se lămuri. Într-un cuvânt, dependența utilizatorului de cunoștințele bibliotecarului era inevitabilă, biblioteca tradițională, cu catalogul pe fișe, fiind orientată mai mult spre bibliotecar decât spre utilizator.

O caracteristică a catalogului pe fișe care a anticipat utilizarea vedetelor de subiect în regăsirea informației era aceea conform căreia, în catalogul sistematic, construit în ordinea indicilor de clasificare, exista un index alfabetic al catalogului sistematic. Extrem de util pentru bibliotecari, îndeosebi pentru bibliotecarul care avea drept sarcină să îndrume cititorii, indexul alfabetic permitea acestora din urmă ca, după un timp de frecventare a bibliotecii, să se deprindă cu modul său de utilizare, conferindu-le acestora un anumit grad de independență față de bibliotecarul de la catalogul public.

3. Bibliotecarul și catalogul online

Odată cu apariția primelor cataloage online "prietenia cu utilizatorul" a devenit lege, sau necesitate, OPAC-urile fiind configurate în așa fel încât să dea posibilitatea acestuia să regăsească informația necesară prin metoda de căutare cel mai des utilizată, cuvinte din titlu.

Este un lucru binecunoscut în lumea specialiștilor în informare faptul că la baza contactului dintre baza de date care include colecțiile unei biblioteci și utilizatorii colecțiilor acelei biblioteci stă interfața cu utilizatorul a catalogului online al bibliotecii (OPAC). În funcție de modul în care această interfață „vinde” informația existentă în baza de date, aceasta este vizibilă sau nu, accesibilă în totalitate sau parțial, îl provoacă sau îl stimulează pe utilizator să continue sau, dimpotrivă, îi restricționează capacitățile de intuiție sau predicție în privința căutării informației.

La fel de adevărat este faptul că, într-o etapă anterioară evidențierii informației prin afișare în OPAC, este esențial modul în care informația existentă în colecțiile bibliotecii este reprezentată în baza de date astfel încât să fie pusă la dispoziția utilizatorului. Fidelitatea reprezentării informației prin „traducerea” conținutului informațional al documentelor în limbajele de indexare existente reflectă calitatea indexării subiectelor dar și performanța limbajelor de indexare utilizate. Accesul la informație prin subiect și nu doar prin „known item” (titlu, autor) tinde să capete popularitate, mai ales în medii universitare.

Existența cheilor de căutare care se adresează utilizatorului interesat de un anumit subiect mai degrabă decât de un anumit titlu devine o provocare pentru bibliotecar. Evidențierea subiectului documentului având în permanență conștiința necesității predictibilității modului de reprezentare prin limbajul de indexare utilizat nu este o sarcină ușoară.

"Erudiția" bibliotecarului indexator trebuie să împace pe de-o parte regulile de indexare cu cerințele de reprezentare a subiectelor pretinse de utilizator, iar pe de altă parte, dorințele sale de reprezentare cât mai fidelă a subiectelor cu restricțiile impuse de sistemul de bibliotecă sau de limbajul de indexare utilizat. Bibliotecarul indexator este extrem de expus atitudinii critice a utilizatorilor, el ghidându-se după reguli prestabilite, după cum spuneam mai sus. Îndată ce subiectul unui document a fost structurat și atribuit înregistrării

bibliografice respective, tot procesul parcurs până la evidențierea subiectului este ignorat de utilizator.

Sunt mai multe etape ce trebuie parcurse până la vizualizarea în OPAC a elementelor care compun cheile de căutare a informației dorite de utilizator. Analiza de subiect este una esențială, obligatorie, deloc ușoară și care comportă următoarele particularități:

- limba documentului poate fi una care nu este cea mai familiară indexatorului
- scrierea aferentă limbii documentului poate fi diferită de cea cu caractere latine
- domeniul din care face parte subiectul documentului poate fi mai puțin cunoscut indexatorului sau quasi necunoscut.

Etapa următoare este aceea a alcătuirii unui sumar în care este reprezentată esența tematicii documentului. Urmează apoi transpunerea sumarizării și esențializării conținutului documentului din limbajul natural în limbajul/limbajele de indexare utilizat/e.

În toate aceste etape documentarea prin recursul la materiale de referință este absolut necesară, profunzimea și durata acestei etape din procesul indexării nefiind evidențiată sub nici o formă în rezultatul acestui proces, descriptorii sau codurile de clasificare atribuite documentului. Ceea ce se vede și este criticabil, sunt descriptorii și codurile de clasificare situate în dreptul metodelor de căutare corespunzătoare din OPAC, elemente care există acolo din convingerea indexatorului că ele reprezintă esența tematicii documentului, și după care documentul poate fi regăsibil conform unei cerințe formulate de utilizator.

4. Bibliotecarul și Internet-ul – o privire fugară spre aplicabilitatea FRBR

Există opinia conform căreia Internet-ul, și mai exact Google, este un adevărat dușman al bibliotecilor întrucât le "fură" utilizatorii. Există însă și opinia contrară conform căreia Internet-ul vine în ajutorul bibliotecarului dar și al utilizatorului în egală măsură. În paragraful care urmează vom reveni la acest subiect mai pe larg tratând implicațiile pe care le are un motor de căutare precum Google asupra bibliotecilor și impactul pe care Amazon îl are asupra cataloagelor online. Să vedem repede de tot în ce măsură Internet-ul poate fi benefic pentru biblioteci, în general, și pentru bibliotecar în special.

Nu e nici o noutate faptul că popularitatea Internet-ului a crescut fantastic în ultimii ani și că Internet Café-urile se găsesc în cele mai ne semnificative localități de pe hartă. Toată lumea navighează, de ce n-ar naviga și bibliotecarii și utilizatorii de bibliotecă? Mai ales dacă rezultatul acestei operațiuni este cel scontat. În literatura din domeniu se vorbește despre "The McLibrary Syndrome", adică fast food pentru minte. Dacă ai o nelămurire sau o îndoială, îl întrebi pe Mr. Google și toate incertitudinile se risipesc. Problema este că Mr. Google nu este întotdeauna egal cu Mr. Right. Atunci trebuie să apelezi la surse considerate serioase ca dicționare și enciclopedii pentru a risipi orice urmă de îndoială sau neclaritate.

Sistemele de cataloagele online unionale naționale sunt deja comune în tot mai multe țări și, lucru încurajator, RoLinEst-ul este din ce în ce mai frecvent utilizat de bibliotecile din România. Sistemul național unitar de informare și documentare științifică și tehnică își propune unificarea sistemului de bibliotecă NUSIDOC-S&T. El are ca obiective punerea în comun a cataloagelor unor mari biblioteci realizând astfel nucleul viitoarei rețele universitare și de cercetare românească. Cuprinde cataloagele celor patru biblioteci centrale universitare care sunt și cele mai mari biblioteci universitare din România și au un număr important de documente științifice înregistrate în bazele lor de date. Bibliotecile participante la acest proiect sunt: Biblioteca Centrală Universitară "Politehnica" – București, Biblioteca Centrală Universitară "Carol I" – București, Biblioteca Universității Tehnice de Construcții –

București, Biblioteca Institutului Național de Fizică și Inginerie Nucleară "Horia Hulubei" – București, Biblioteca Centrală Universitară "Mihai Eminescu" – Iași, Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" – Cluj-Napoca, Biblioteca Centrală Universitară "Eugen Todoran" – Timișoara.

Pentru bibliotecarii indexatori care au de-a face cu o largă varietate de documente din toate domeniile, în toate limbile și cu tot felul de seturi de caractere, existența unor sisteme de cataloage precum OCLC WorldCat, RedLightGreen sau AustLit sunt o adevărată binecuvântare. Ele nu numai că sunt surse open access dar, prin impresionantele lor dimensiuni oferă șanse maxime de regăsire a documentelor căutate. Fiind construite pe baza înfricoșătorului model conceptual intitulat Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR), ele oferă multiple posibilități de selecție a unor ediții speciale, variante de titlu, și altele asemenea, fiind de un real ajutor pentru bibliotecar.

5. Bibliotecarul, web-OPAC-ul, Google și Amazon

În ultima conferință ELAG (European Library Automation Group) desfășurată anul acesta la București, participanții (cel puțin participanții români) au fost puși la curent cu noile realități din lumea bibliotecilor și cu modul în care acestea cooperează cu motoare de căutare din Internet sau agenții de vânzări din Internet în beneficiul utilizatorului.

Google Scholar este un motor de căutare în care sunt exportate înregistrări bibliografice din cataloage naționale unionale, actualizate lunar. Acestea conțin ca elemente obligatorii autor, titlu și subiect, structurarea datelor și afișarea acestora căzând în sarcina Google. Este suficient să ai un număr ISBN și ai posibilitatea să găsești cartea pe care o cauți în Google sau Amazon. Datele bibliografice trimise la OCLC WorldCat sfârșesc adesea prin a fi regăsite în Google. Există chiar posibilitatea de a câștiga bani din exportul de date bibliografice la Google sau Amazon. S-a ajuns în urma unor sondaje la concluzia că este mai puțin costisitor să cumperi cărți să le împrumuți prin ILL. British Library, de exemplu, după cum se raportează la ELAG 2006, a oprit împrumutul bibliotecar pentru cărți care nu au multe șanse de a fi solicitate, dispunând ca acestea să fie trimise sau vândute la Amazon.

Un efect al impactului pe care îl au Google și Amazon asupra utilizatorului de Internet și de informație în general, este implementarea în OPAC-uri a sugestiilor, comentariilor sau recenziilor cititorilor. Popularitatea și influența exercitate de Google și Amazon asupra cataloagelor online au determinat decizii la nivelul conducerii unor biblioteci de fuziune a departamentelor de informatizare cu cele de prelucrare a informației, pentru o mai bună administrare și coordonare a activităților specifice.

Se vorbește în prezent despre sindromul Library 2.0. Paul Miller (www.talis.com), într-un seminar din cadrul aceleiași conferințe ELAG, vorbește despre existența unei prăpăstii între ce se așteaptă de la biblioteci și ceea ce fac bibliotecile în prezent. Cu toate acestea, în Marea Britanie, 96% din populație frecventează bibliotecile și 89% din populație au încredere mai mare în biblioteci decât în BBC. Ce înseamnă Library 2.0? O bibliotecă deschisă oricui. Există oriunde. Angajată să servească comunitățile actuale și pe cele potențiale de utilizatori și să-i adune la un loc prin serviciile unitare oferite. Library 2.0 (re)mixează informații și servicii și le utilizează în manieră proprie pentru satisfacerea nevoii utilizatorului. Urmărește standardizarea accesului la serviciile de bibliotecă.

În consecință, tendința actuală este aceea de a face cataloagele de bibliotecă să semene cât se poate de mult cu Google și Amazon. Primo, un produs al firmei ExLibris este un exemplu în acest sens. În acest sistem se renunță la duplicarea înregistrărilor bibliografice prin utilizarea unuia dintre principiile FRBR, al colocării. Interfețele de bibliotecă sunt restructurate și dezvoltate în sensul dorințelor utilizatorului. Regulile de catalogare, atât

descriptivă cât și tematică sunt rafinate. Terminologia privind indexarea subiectelor este și ea rafinată. Utilizează mult mai mult full text-ul și se bazează pe furnizare de servicii.

6. Utilizatorul, între timp...

... are necesități din ce în ce mai sofisticate, pretinzând satisfacerea acestora în minimum de timp și cu minimum de efort din partea sa. Regula lui Ranganathan „economisiți timpul utilizatorului” se pare ca a devenit regula de aur după care sunt apreciate serviciile oferite de biblioteca de azi utilizatorului din ce în ce mai pre(ten)țios.

Johan van Halm, într-o prezentare despre cerințele funcționale ale sistemelor actuale de bibliotecă², avansează conceptele de organizație „savantă” (learned organization) dar și de organizație orientată spre marketing (marketing-oriented organization) pentru bibliotecă. În privința serviciilor oferite, van Halm afirmă că biblioteca nu mai este judecată atât pentru colecțiile sale cât pentru tipul de acces pe care îl oferă. Biblioteca actuală are, pe lângă vechea funcție de loc de studiu, funcția de loc de întâlnire. Pe de altă parte, utilizatorul are nevoie de servicii de bibliotecă independente de spațiu și timp. În fine, biblioteca, spune van Halm, nu mai este centrul universului, utilizatorul însă, este.

Pornind de la aceste considerente și adăugându-le la cele spuse anterior, încercăm să schițăm portretul utilizatorului din ce în ce mai exigent al bibliotecii în epoca actuală. Comportamentul utilizatorului este cel mai credibil barometru în privința eficienței Web OPAC-ului și al activității care îl are ca rezultat. Adaptarea modalităților de regăsire a informației conform dorințelor acestuia, instituirea unor cursuri rapide de instruire referitoare la aceste modalități, concomitent cu adaptarea formatului de afișare la cele mai noi formule existente în lumea bibliotecilor sunt primele măsuri care sunt necesare în asemenea situații. Etichetarea clară a butoanelor existente în formatul de afișare cu legende care să le explice, mesajele de ajutor care indică semnificațiile cheilor de căutare cu exemple scurte dar edificatoare sunt la fel de necesare.

Este greșit și nu trebuie pornit de la premiza că utilizatorul unei biblioteci universitare nu citește instrucțiunile. Utilizatorii bibliotecilor universitare sunt indubitabil utilizatori și buni cunoscători ai motoarelor de căutare din Internet. Acolo au curiozitatea și răbdarea să caute, chiar dacă nu au instrucțiuni de utilizare a cheilor de căutare sau mesaje de ajutor. Eficiența și claritatea instrucțiunilor sau a mesajelor de ajutor, modalitatea de amplasare a lor în spații inteligente alese sunt ceea ce contează și ar trebui să ne intereseze. Link-urile care trimit la informație similară din afara bazei de date a bibliotecii sunt extrem de utile și apreciate de vizitatorii bibliotecii. Răspunsul negativ sau eronat la activarea unei asemenea opțiuni, pe de altă parte, ar produce frustrare.

Toate aceste elemente contribuie la creșterea încrederii utilizatorului actual sau potențial în instituția bibliotecară, reciproca, din păcate, fiind și ea valabilă. Depinde de noi, cei care oferim informație și servicii utilizatorilor, de modul în care înțelegem să ne "vindem" aceste produse, în ce termeni vom fi apreciați. Munca bibliotecarului, nivelul său intelectual, abilitățile sale de comunicare îl pot scoate din anonim pe organizatorul universului cunoașterii.

Bibliografie:

1. Melot, Michel (2004). *La Sagesse du Bibliothécaire*. Paris, l'Oeil neuf

² Prezentarea a avut loc la Biblioteca Națională a României în ziua de 14 iunie 2006 în cadrul unui târg de sisteme de bibliotecă organizat de instituția gazdă.

2. Shuman, Bruce (1987). *River Bend in Transition: Managing Change in Public Libraries*. Phoenix, Ariz., Oryx Press.

Web Site-uri utile: www.talis.com/platform
www.redlightgreen.com